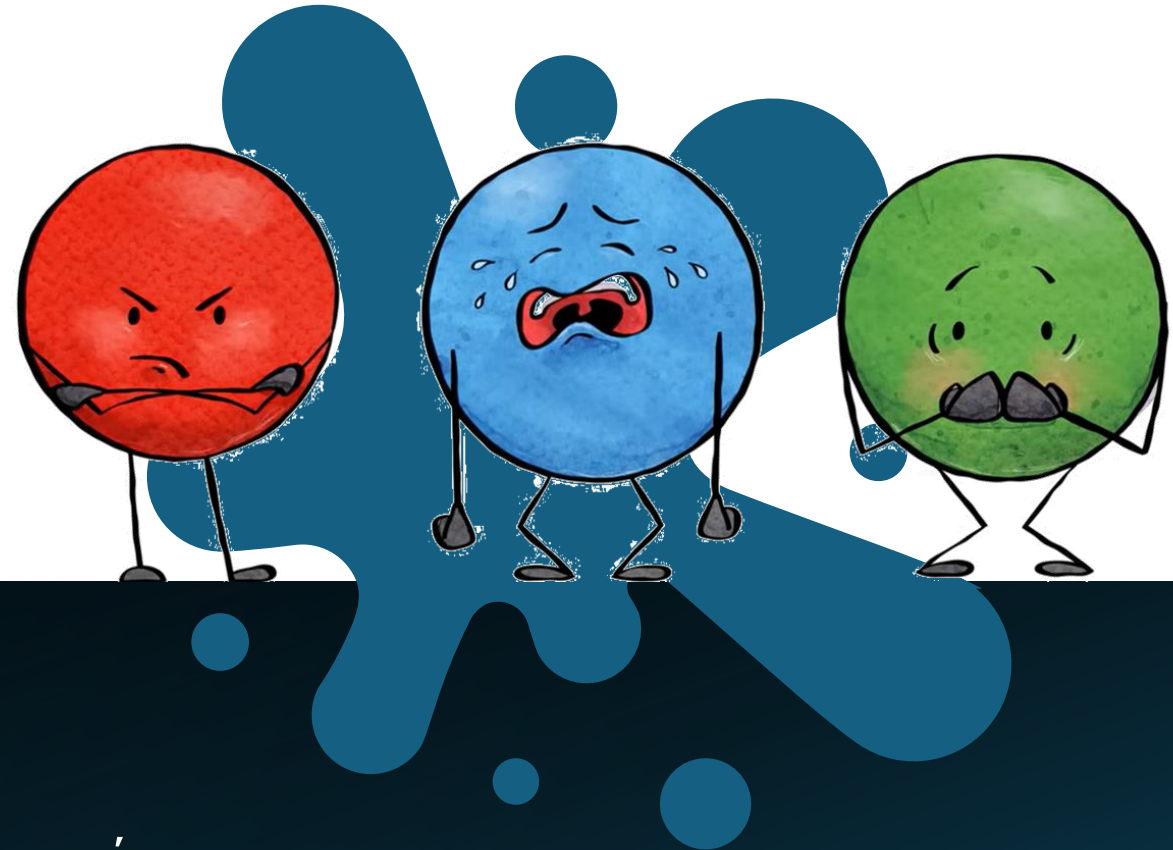

Σχολικός εκφοβισμός: διαχείριση περιστατικού

Δρ Αναστασία Φακίδου

Σύμβουλος Εκπαίδευσης 1^{ης} Θέσης Π.Ε. Μαγνησίας

Ολιστική/οικοσυστημική προσέγγιση (*Whole school approach*): επίπεδα δράσης

Σχολείο: Δ/νση σχολείου, εκπαιδευτικοί, Ειδικό Βοηθητικό Προσωπικό-Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό, παιδιά, τάξη/εις, περιβάλλον και σχέσεις

Οικογένεια: γονείς-κηδεμόνες, Σύλλογος Γονέων-Κηδεμόνων

Κοινότητα: τοπική κοινωνία, υπηρεσίες και φορείς Δήμων, αρμόδιοι εμπλεκόμενοι φορείς, υποστηρικτικά δίκτυα, νομικό πλαίσιο κ.λπ.

(Αρτινοπούλου, Μπαμπάλης, Τσώλη & Νικολόπουλος, 2023; Olweus, 1993; Bronfenbrenner & Morris, 2006; Bronfenbrenner, 1989)

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟΥ

Η διαχείριση γίνεται άμεσα,
αφού προηγηθεί διερεύνηση

Καταγραφή / Τήρηση
Αρχείου

Η διαχείριση γίνεται σε
χώρο όπου ο μαθητής/η
μαθήτρια νιώθει ασφαλής

Οι διάλογοι σε **ξεχωριστές**
ατομικές συναντήσεις

Διερεύνηση: Συλλογή
και ανάλυση
πληροφοριών (χώρο,
χρόνο, συμμετέχοντες,
διάρκεια, είδος)

Επανορθωτική προσέγγιση

Αντί ερωτήσεων σχετικά με το ποιος φταίει και πώς θα τιμωρηθούν όσοι εμπλέκονται στην επιθετική συμπεριφορά, ο/η εκπ/κός θέτει τέσσερα βασικά ερωτήματα:

1. Τι συνέβη;

2. Ποιος ζημιώθηκε από τη συμπεριφορά;

3. Τι πρέπει να γίνει για να αποκατασταθούν τα πράγματα;

4. Πώς μπορούν οι μαθητές/τριες να συμπεριφέρονται διαφορετικά στο μέλλον;

Πρωτόκολλο ενεργειών εκπ/κών

- Προβαίνουν σε άμεση διακοπή της πράξης βίας.
- Αναφέρουν στο παιδί που εκφοβίζει την πράξη βίας που εκδηλώθηκε (δηλαδή τι είδε ο/η εκπαιδευτικός).
- Τονίζουν με **σαφή, ήρεμο, ψύχραιμο τρόπο με σταθερό και χαμηλό τόνο φωνής** ότι η βία δεν είναι αποδεκτή και ενημερώνουν το παιδί που εκφοβίζει ότι θα ακολουθήσει συζήτηση.
- Διατηρούν συνεχή οπτική επαφή.
- Καλούν άλλον εκπ/κό για υποστήριξη, εάν αισθάνονται ότι χάνουν τον έλεγχο.

Τι ΔΕΝ κάνουμε!

- Δεν κουνούμε το δάχτυλο.
- Δεν πλησιάζουμε πολύ κοντά στον επιτιθέμενο. Αφήνουμε φυσικό χώρο (απόσταση) ανάμεσα σε αυτούς και τον επιτιθέμενο (ο θυμός και η ένταση θα καλύψει τον κενό χώρο ανάμεσα σε εκπ/κό και μαθητή).
- Δεν αγγίζουμε τον επιτιθέμενο (η φυσική επαφή θα μπορούσε να παρερμηνευθεί ως απειλή).
- Δεν κρατούμε αμυντική στάση, εάν υβριστικά σχόλια απευθύνονται προς τον/την Ε.

Πηγή εικόνας:

<https://pixabay.com/el/vectors/%CE%B4%CE%B5%CE%AF%CE%BA%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%AC%CF%87%CF%84%CF%85%CE%BB%CE%BF-%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%BF-%CF%87%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%8D-%CF%83%CE%B1%CF%82-7148493/>

Πρωτόκολλο ενεργειών

- Επιβεβαιώνουν το παιδί-αποδέκτη βίας ότι είναι ασφαλές και ότι θα ακολουθήσει συζήτηση αργότερα.
- Ζητούν ενημέρωση από τους θεατές του περιστατικού.
- Καταγράφουν τις συνθήκες του περιστατικού.
- Ενημερώνουν τη διμελή ομάδα του σχολείου και τον Εκπ/κό της τάξης.

ή

ή

;

➤ Ατομική συζήτηση πρώτα με το παιδί που εκφοβίστηκε:

- Τι συνέβη/ Προσεγγίζουν το παιδί χωρίς να επικεντρωθούν στο πρόβλημα -> Ενθαρρύνουν την έκφραση συναισθημάτων -> Συνδιαμορφώνουν την Ομάδα Υποστήριξης
- Διαβεβαιώνουν ότι δεν ευθύνεται το ίδιο για ό,τι έχει συμβεί (απενεχοποίηση).
- Υπενθυμίζουν ότι νοιάζονται και ότι μπορούν να το προστατεύσουν (συναισθηματική ενίσχυση).
- Υπενθυμίζουν να ζητά βοήθεια, αν «σπάσει τη σιωπή του», μπορεί να αλλάξει η κατάσταση.
- Εξηγούν ότι η κοινοποίηση περιστατικών βίας/εκφοβισμού δεν συνιστά «κάρφωμα».
- Υπενθυμίζουν πρακτικές προτάσεις του εαυτού.
- Ενημερώνουν για τα επόμενα βήματα διαχείρισης (π.χ. ενημέρωση γονέων, συζήτηση με το παιδί που του άσκησε βία).
- Ορίζουν νέα συνάντηση.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟ «ΠΑΙΔΙ ΠΟΥ ΒΙΩΝΕΙ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟ»

Ο/Η εκπαιδευτικός καθησυχάζει το παιδί και συγκεντρώνει στοιχεία

- γεγονότα, συχνότητα, εμπλεκόμενοι
- στην ερμηνεία του παιδιού αναφορικά με γεγονότα,
- στις ενέργειες του παιδιού για **να προστατεύει τον εαυτό του,**
- στις επιπτώσεις/ συνέπειες.
 - καθησυχάζει το παιδί
 - επισημαίνει ότι δεν ευθύνεται σε κάτι

Έμαθα για αυτό που σου συμβαίνει και θα ήθελα να ακούσω και τη δική σου άποψη....

Θα διερευνήσω περισσότερο..

Θα παρθούν τα απαραίτητα μέτρα...

Θεωρώ σωστό να ενημερώσω τους γονείς σου και θα καλέσω προσωπικά τον/την..... για να του/της αναφέρω ότι γνωρίζω την κατάσταση...

Θα ήθελα να νιώθεις άνετα και αν σου συμβεί κάτι να μου το αναφέρεις.

Θα ήθελα να συναντηθούμε ξανά σε μια εβδομάδα και...

A/A	Περιγραφή	Επιβεβαιώσι
1.	<p>Προσέγγισα το παιδί χωρίς να επικεντρωθώ στο πρόβλημα.</p> <p><u>Παράδειγμα:</u></p> <p>Εκπαιδευτικός: Γεια σου Γιώργο, συγγνώμη που σε πήρα από το μάθημα. Τι μάθημα είχατε;</p> <p>Μαθητής: Μαθηματικά.</p> <p>Εκπαιδευτικός: Κάνατε κάτι συγκεκριμένο στα Μαθηματικά;</p> <p>Μαθητής: Σχήματα.</p> <p>Εκπαιδευτικός: Είναι από τα αγαπημένα μου μαθήματα. Εσένα σου αρέσει;</p> <p>Μαθητής: Είναι καλό.</p>	☐
2.	<p>Εξήγησα τον λόγο που το κάλεσα εκεί.</p> <p><u>Παράδειγμα:</u></p> <p>Εκπαιδευτικός: Σε κάλεσα σήμερα εδώ, γιατί θέλω να σε βοηθήσω. Θέλω να ξέρεις ότι, μετά τη συζήτηση που κάναμε, σκέφτηκα να κάνω κάτι και χρειάζομαι την άδειά σου για να συνεχίσω. Θα σχηματίσω μια ομάδα παιδιών, τα οποία θα με βοηθήσουν να σταματήσουμε το πρόβλημα που αντιμετωπίζεις. Σε αυτούς δεν θα πω ότι γνωρίζω ποιος σε εκφοβίζει και ούτε θα πω ότι μου ανέφερες τα ονόματα κάποιων. Εγώ κι εσύ θα δουλεύουμε σε μυστική αποστολή. Σύμφωνοι;</p> <p>Μαθητής: Σύμφωνοι.</p>	☐
3.	<p>Ενθάρρυνα το παιδί να εκφράσει συναισθήματα.</p> <p><u>Παράδειγμα:</u></p> <p>Εκπαιδευτικός: Έχω μιλήσει με τη μητέρα σου και φαίνεται να ανησυχεί για το ότι δεν είσαι και τόσο χαρούμενος/η στο σχολείο. Θες να μου πεις για αυτό;</p> <p>Μαθητής: Όλοι με αγνοούν, κανείς δεν μου μιλάει.</p> <p>Εκπαιδευτικός: Αν κατάλαβα καλά, αισθάνεσαι ότι σε αποκλείουν.</p>	☐
4.	<p>Έκανα τις κατάλληλες ερωτήσεις, για να διαμορφώσω την «Ομάδα Υποστήριξης».</p> <p><u>Παράδειγμα:</u></p> <p>Εκπαιδευτικός: Ποιος/α σε κάνει να αισθάνεσαι έτσι; Υπάρχει κάποιος/α άλλος/η που το υποστήριξε αυτό;</p> <p>Εκπαιδευτικός: Ποιος/α άλλος/η είναι εκεί, όταν συμβαίνει, και γνωρίζει για αυτό;</p> <p>Εκπαιδευτικός: Ποιος/α είναι φίλος/η σου;</p> <p>Εκπαιδευτικός: Αν επέλεγες κάποιον/α που θα ήθελες να είναι φίλος/η σου, ποιος/α θα</p>	☐

5.	<p>Πήρα άδεια από το παιδί για το τι θα πω στη συνάντηση.</p> <p><u>Παράδειγμα:</u></p> <p>Εκπαιδευτικός: Ωραία! Θέλω να ζητήσω από αυτά τα άτομα να βοηθήσουν στην κατάσταση. Μην ανησυχείς όμως, γιατί ούτε θα τους πω ότι μου είπες κάτι για αυτούς, ούτε θα τους πω ότι φταίνε σε κάτι. Επίσης, μόνο ό,τι θέλεις εσύ θα πω. Είναι μια πολύ απλή διαδικασία και μόνο με την άδειά σου θα μπορούσα να προχωρήσω.</p>	
6.	<p>Παρότρυνα το παιδί να εκφράσει γραπτώς ή με ζωγραφιά τα συναισθήματά του.</p> <p><u>Παράδειγμα:</u></p> <p>Εκπαιδευτικός: Αν θέλεις, μπορείς να γράψεις τα συναισθήματά σου εδώ, για να μπορώ να αναφερθώ σε αυτά στη συνάντησή μου με τους υπόλοιπους. Μπορείς να κάνεις και σχέδιο, αν θες.</p>	
7.	<p>Πρώθησα έναν κώδικα επικοινωνίας.</p> <p><u>Παράδειγμα:</u></p> <p>Εκπαιδευτικός: Για να μη σε καλώ συνέχεια και να σε ρωτώ αν επιλύθηκε το θέμα, νομίζω είναι καλά, όταν σε κοιτώ και σου κάνω σήμα να σηκώνεις τον αντίχειρά σου, δίνοντάς μου έτσι το μήνυμα ότι σταμάτησε αυτή η συμπεριφορά από τα συγκεκριμένα παιδιά. Αν δεν σταμάτησε, τότε να μου κάνεις τον αντίχειρα προς τα κάτω ή αν ακόμη συνεχίζεται από κάποιους, να γυρνάς τον αντίχειρα στη μέση.</p>	
8.	<p>Ενημέρωσα το παιδί πότε θα γίνει η συνάντηση της Ομάδας.</p> <p><u>Παράδειγμα:</u></p> <p>Εκπαιδευτικός: Η συνάντηση με την Ομάδα θα γίνει αύριο την 4η περίοδο, όταν θα έχετε Τέχνη.</p>	

Τι ΔΕΝ πρέπει να λέμε!

- «Προσπαθήστε να γίνετε φίλοι...»
- «Αγνόησέ τον και θα σταματήσει...»
- «Γιατί έγινε νομίζεις; Τι του έκανες;»
- «Γιατί δεν υποστήριξες τον εαυτό σου;»
- «Μην ανησυχείς! Όλοι περάσαμε από αυτό. Θα σε βοηθήσει να ωριμάσεις...»

Πρωτόκολλο ενεργειών

➤ Ατομική συζήτηση με κάθε παιδί της ομάδας που εκφοβίζει:

- Να αναγνωρίσει τις συνέπειες και τις επιπτώσεις της πράξης και της συμπεριφοράς του ως προς το παιδί που εκφοβίστηκε και ως προς τη σχολική κοινότητα.
- Να δεσμευθεί για την αλλαγή συμπεριφοράς ή/και για τρόπο επανόρθωσης.
- Να αξιοποιήσει τη «δύναμή του» σε θετικές συμπεριφορές.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟ «ΠΑΙΔΙ ΠΟΥ ΑΣΚΕΙ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟ» - ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΑΝΑΛΗΨΗ ΕΥΘΥΝΗΣ

Ο/Η εκπαιδευτικός:

- Μπαίνει σε διαδικασία αναστοχασμού με το παιδί (προβληματισμός, ενσυναίσθηση, επανόρθωση)
- Αναφέρει τα επόμενα βήματα διαχείρισης (π.χ. ενημέρωση γονέων, έντυπο αναστοχασμού, κ.λπ.)
- Υπενθυμίζει τους κανόνες του σχολείου και τις πολιτικές, τις προσδοκίες για τη συμπεριφορά του και την προσωπική του ευθύνη μέσα στο σχολικό περιβάλλον.

Τι ήταν λάθος με αυτό που έκανες;

Υπήρχε κάποιο πρόβλημα που προσπαθούσες να επιλύσεις; (ΟΧΙ Γιατί το έκανες αυτό;)

Πώς αλλιώς θα μπορούσες να συμπεριφερθείς

Τι θα μπορούσες να κάνεις στο μέλλον;

Έχω ενημερωθεί για αυτό που συμβαίνει με τον/την...

Όπως ξέρεις το σχολείο μας έχει πολιτική μηδενικής ανοχής τέτοιων συμπεριφορών.

Θα ήθελα να ακούσω και τη δική σου άποψη, αλλά θα χρειαστώ απόλυτη ειλικρίνεια από εσένα, για να σταματήσει εδώ αυτή η συμπεριφορά.

Όνοματεπώνυμο: Ημερομηνία:

1. Γιατί σου έχει ζητηθεί να συμπληρώσεις αυτό το έντυπο;

2. Περιέγραψε τη συμπεριφορά σου. Τι έκανες;

3. Τι προσπαθούσες να καταφέρεις όταν συμπεριφέρθηκες με αυτό τον τρόπο;

4. Ποιους κανόνες της τάξης ή του σχολείου επέλεξες να μην ακολουθήσεις;

5. Ποιους και με ποιο τρόπο επηρέασε η συμπεριφορά σου αυτή;

6. Πώς αλλιώς θα μπορούσες να συμπεριφερθείς;

7. Υπάρχει κάτι που μπορείς να κάνεις ώστε να επανορθώσεις;

Υπογραφές:

Μαθητή/Μαθήτριας:

Εκπαιδευτικού:

Γονιού/Κηδεμόνα:

Πρωτόκολλο ενεργειών

- **Ομαδική συζήτηση με όλη την ομάδα που εκφόβισε:**
 - Οι Μ. ανακοινώνουν πώς θα συμπεριφέρονται στο μέλλον
 - Ορίζεται νέα συνάντηση (follow up) σε 1-2 εβδομάδες.

Εφαρμόζονται με συνέπεια και αμέσως οι προβλεπόμενες συνέπειες σε όσους ασκούν εκφοβισμό (γίνεται σαφές ότι αποδοκιμάζουμε τη συμπεριφορά τους και ΔΕΝ απορρίπτουμε τους ίδιους). Αν το σχολείο δεν έχει ορίσει συγκεκριμένη συνέπεια, τότε αναζητούνται πιθανές λύσεις.

ΟΜΑΔΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

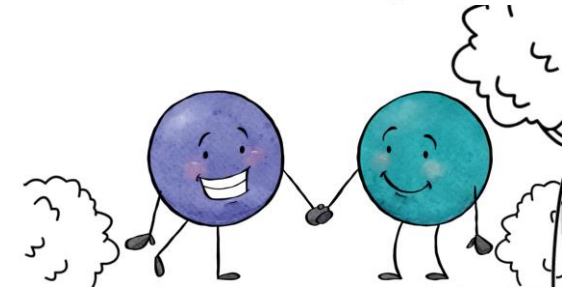
ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΘΕΑΤΕΣ

(ή/και με όλη την τάξη)

- ✓ Συλλογή πληροφοριών.
- ✓ Τρόποι αντίδρασης ή μη (λόγοι).
- ✓ Αναλογισμός πιθανής ευθύνης.

Ο/Η εκπαιδευτικός βοηθά τον/τη θεατή:

- να προβληματιστεί για τη συμπεριφορά του/της (ανάπτυξη ενσυναίσθησης).
- Να σκεφτεί τρόπους που θα μπορούσε να βοηθήσει το παιδί που εκφοβίζεται.

Πηγή εικόνων: <https://www.youtube.com/watch?v=5I6mDwanphM>

Πρωτόκολλο ενεργειών

- **Νέα ατομική συζήτηση πρώτα με το παιδί που εκφοβίστηκε.**
- **Νέα συνάντηση με τους ασκούντες βία (το παιδί-αποδέκτη βίας, ΕΑΝ το παιδί επιθυμεί να παρακολουθήσει).**

(ΔΕΝ επιδιώκεται η «συμφιλίωση» μεταξύ του παιδιού-αποδέκτη βίας και του παιδιού που άσκησε βία, γιατί υποβόσκει κίνδυνος να επαναθυματοποιηθεί το πρώτο και να επιβεβαιώσει τη «δύναμη και κυριαρχία» του το δεύτερο).
- **Ενημέρωση των γονέων των εμπλεκομένων και συμβουλευτική για τον τρόπο χειρισμού στο σπίτι.**

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ΓΟΝΕΙΣ/ΚΗΔΕΜΟΝΕΣ

ΓΟΝΕΙΣ
ΘΥΜΑΤΟΣ

- Να νιώσουν ασφάλεια, να κατανοήσουν ότι το σχολείο έχει τις ικανότητες να το διαχειριστεί και ότι δεν θα κλείσει τα μάτια

ΓΟΝΕΙΣ ΘΥΤΗ

- Να νιώσουν σεβασμό και να αντιληφθούν ότι το παιδί τους δεν στοχοποιείται

ΓΟΝΕΙΣ ΘΕΑΤΩΝ

- Χωρίς διαρροή ευαίσθητων πληροφοριών

Συμβουλές για τον τρόπο χειρισμού στο σπίτι

Ενεργή Συμμετοχή της οικογένειας

- Οι γονείς του παιδιού που **εκφοβίζεται** είναι σημαντικό να συνεργάζονται στενά με το σχολείο:
 - ✓ να ενημερωθούν σχετικά με τη σοβαρότητα του περιστατικού και τους τρόπους αντιμετώπισής του.
 - ✓ να παράσχουν στο παιδί τους υποστήριξη και ασφάλεια, χωρίς κριτική.
 - ✓ να είναι καλοί ακροατές στο παιδί τους, να ακούσουν προσεκτικά τι έχει να τους πει.
 - ✓ να παρακολουθούν στενά την κατάσταση και τη συμπεριφορά του παιδιού τους σχετικά με τα σωματικά συμπτώματα, και αν είναι ανησυχητικά να επισκεφτούν ειδικό ψυχικής υγείας.

- Οι γονείς του παιδιού που **εκφοβίζει**:
 - ✓ να συνεργάζονται με το σχολείο για την αντιμετώπιση του προβλήματος του παιδιού τους.
 - ✓ να συμβάλλουν στην εφαρμογή των μέτρων που θα συναποφασιστούν με το σχολείο.

Πρωτόκολλο ενεργειών

- Ενημερώνεται ο **Σύλλογος Διδασκόντων/ουσών**.
- Ζητείται η **βοήθεια της ΕΔΥ**, ψυχολόγου-ειδικού ψυχικής υγείας, ΚΕΔΑΣΥ, Συμβούλου Εκπαίδευσης, κοινωνικών υπηρεσιών, εάν κριθεί αναγκαίο.
- Επικοινωνία με την 4/μελή Ομάδα της ΔΥ.Π.Ε.
- Παρακολουθείται η **εξέλιξη της συμπεριφοράς** του εκφοβιστή.

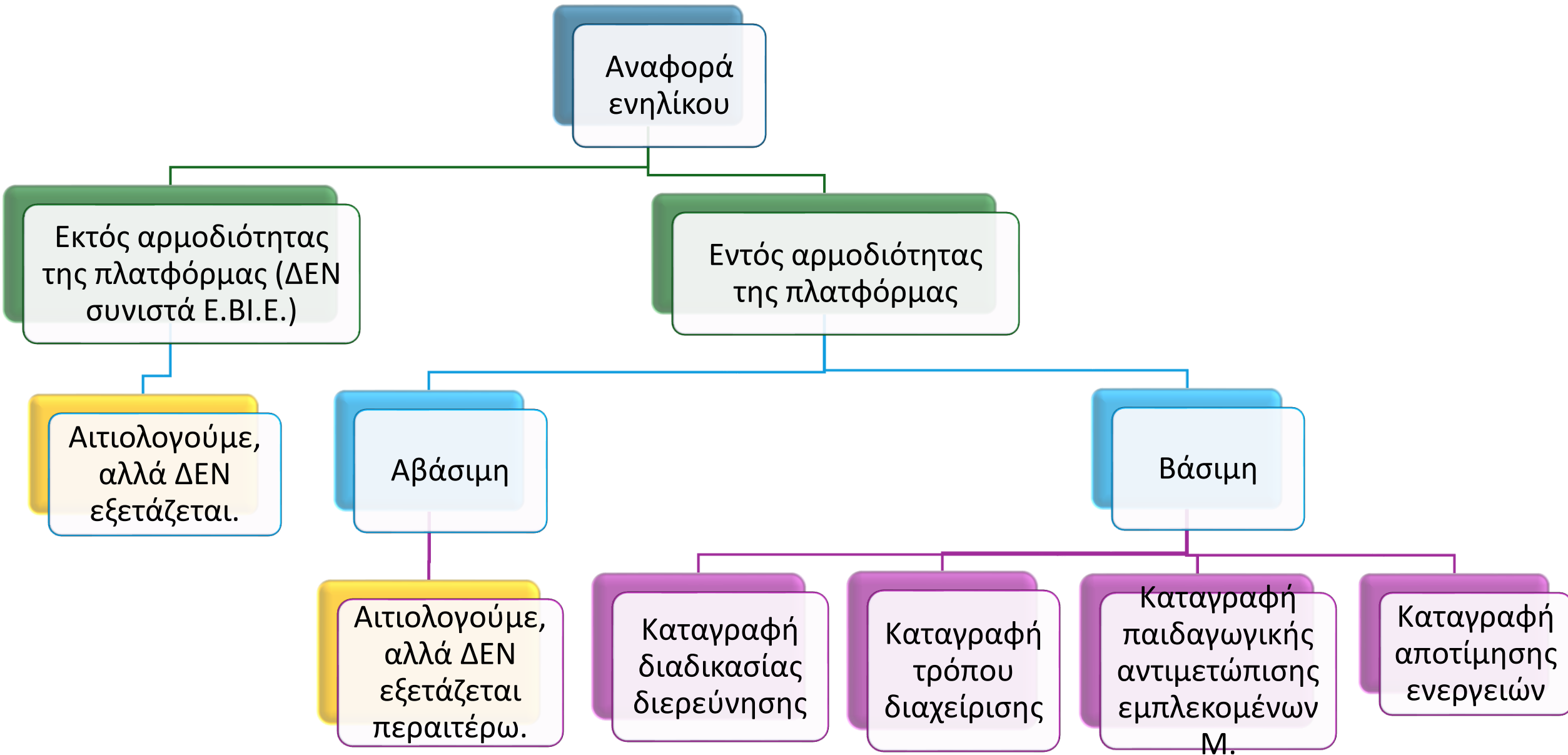
- **Διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων** των εμπλεκόμενων καθόλην τη διάρκεια των διαδικασιών και των εκβάσεων του περιστατικού.
 - Εξηγούν τα όρια και τους κανόνες με έναν ευθύ, σταθερό τόνο φωνής, αλλά πάντα με σεβασμό.
 - Δεν φωνάζουν όταν ο Μ. φωνασκεί. Στόχος είναι να φτάσει η διέγερση σε ένα κατώτερο επίπεδο. Περιμένει ο/η εκπ/κός μέχρι να πάρει μια ανάσα ο Μ. και μετά να του μιλήσει ήρεμα.
 - Αποκλιμάκωση της έντασης και διατήρηση ουδέτερου κλίματος (χρήση ουδέτερης γλώσσας και εκφράσεων, αποφυγή χρήσης χαρακτηρισμών με στιγματιστικό χαρακτήρα, ίση συμμετοχή/έκφραση των μερών).
 - Ενσυναίσθηση
 - Χρήση ανοιχτών ερωτήσεων, ώστε οι εμπλεκόμενοι να αναπτύξουν τη σκέψη τους και να εκφραστούν ελεύθερα και ειλικρινά.
- Προωθείται η **ανάπτυξη και η χρήση δεξιοτήτων των εμπλεκόμενων** με εποικοδομητικούς τρόπους και μέσα. Αναζητούνται τρόποι για την επίλυση της αντιπαράθεσης.
- Η **χρήση των κυρώσεων**, πειθαρχικών ποινών, αλλά και επιβραβεύσεων γίνεται με σύνεση και στο πλαίσιο, στα όρια και σύμφωνα με τις αρχές της πολιτικής του σχολείου.
 - Δηλώνονται οι συνέπειες της ανάρμοστης συμπεριφοράς χωρίς απειλές ή θυμό.

Αξιολόγηση της παρέμβασης

Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να απαντήσουν σε τέσσερα (4) ουσιώδη ερωτήματα:

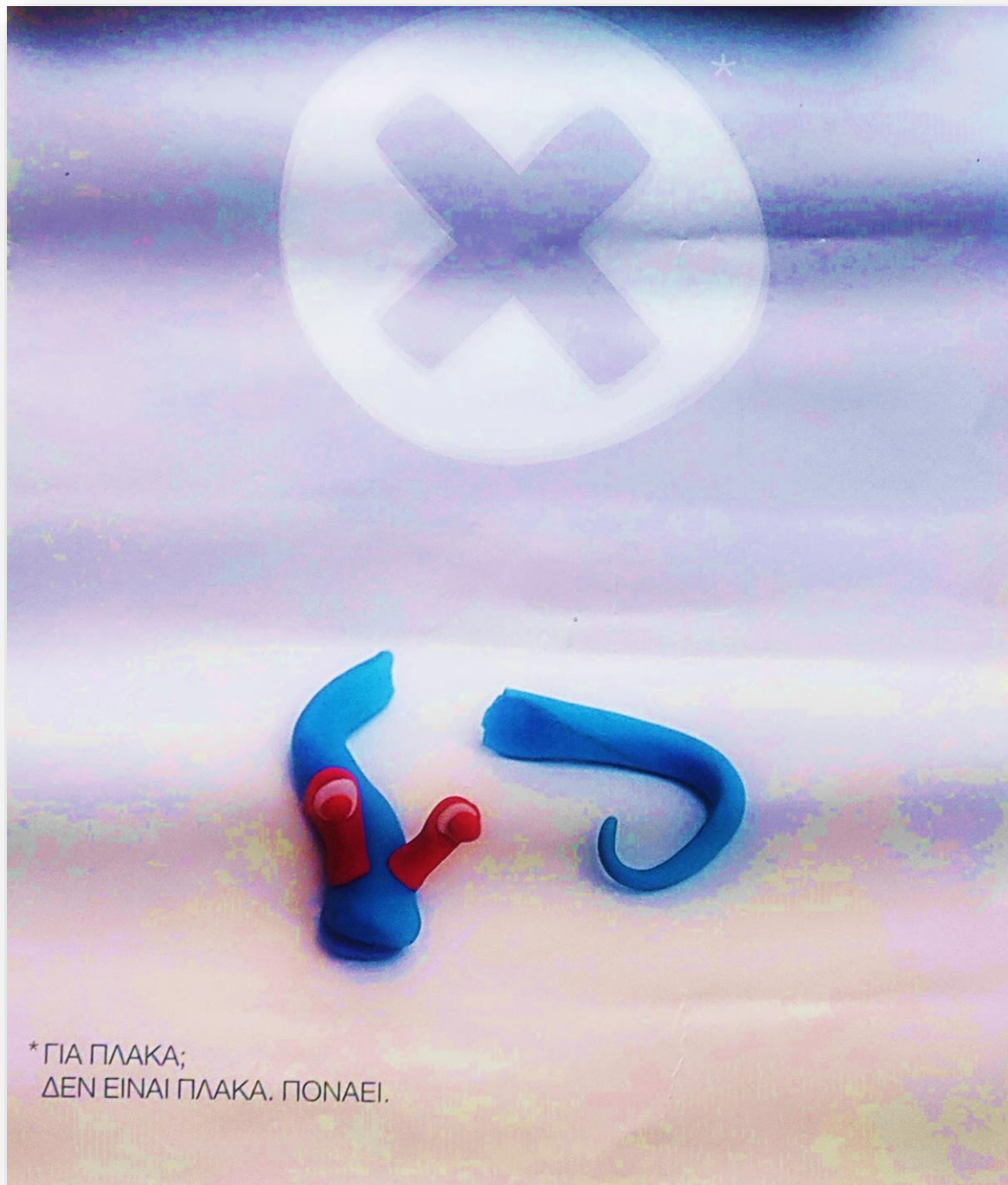
- Είναι το παιδί που εκφοβίστηκε ασφαλές;
- Σταμάτησε η παρενόχληση;
- Έχει αλλάξει η συμπεριφορά του παιδιού που εκφοβίζει;
- Έχει γίνει σαφές και στα άλλα παιδιά ότι το φαινόμενο του εκφοβισμού δεν είναι αποδεκτό;

Ψηφιακή πλατφόρμα αναφορών (Ν. 5029/2023 & ΦΕΚ 2176/08-04-2024)

Μελέτη περίπτωσης

- Η μαθήτριά Α. ήρθε με μετεγγραφή στην Ε' τάξη.
- Είναι χαμηλών «τόνων» και χαμηλών επιδόσεων σε όλα τα μαθήματα.
- Η μαθήτριά Α. ενημερώνει την εκπ/κό της τάξης ότι η συμμαθήτριά της Β. (άριστη μαθήτριά) μαζί με άλλα παιδιά του τμήματος την κοροϊδεύουν και της επιτίθενται λεκτικά κατά το σχόλασμα ή/και στον δρόμο για το σπίτι.

Σας ευχαριστώ

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Αντωνίου Α.-Σ., Ασημόπουλος Χ., Γιαννοπούλου Ι., Γιαννούλης Γ., Κατσαρός Ι., Πάλλη Θ. & Παπαστυλιανού Α. (2024). *Πρωτόκολλο Διαχείρισης Ενδοσχολικής Βίας και Εκφοβισμού (Ε.ΒΙ.Ε.)*. Αθήνα: Υ.ΠΑΙ.Θ.Α. Διαθέσιμο στο: <https://stop-bullying.gov.gr>
- Αρτινοπούλου, Β. (2010α). *Επανορθωτική Δικαιοσύνη: Η πρόκληση των σύγχρονων δικαιοκτών συστημάτων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Αρτινοπούλου, Β. (2010b). *Η Σχολική Διαμεσολάβηση. Εκπαιδεύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Artinopoulou, V., Michael, I. & Kalavri, Ch. (2012). Formal and Informal Restorative Justice Practices for Juveniles in Greece; Difficulties and challenges in practice. *Youth Voice Journal*, 3(1), 5–18. <http://youthvoicejournal.com/2012/05/18/artinopoulou-v-et-al-2012-formal-and-informal-restorative-justice-practices-for-juveniles-in-greece/>
- Λαμπριανού, Γ., Ελευθερίου, Ε., Γαβριηλίδου, Ε., Φαίδωνος, Π., Χατζησάββα, Χ., Χαρίτου, Χ. (2018). *Προσεγγίσεις Διαχείρισης του Σχολικού Εκφοβισμού: Οδηγός Εκπαιδευτικού για στήριξη της σχολικής μονάδας στην εφαρμογή πολιτικής σε σχέση με τον Σχολικό Εκφοβισμό*. Λευκωσία: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού- Διεύθυνση Δημοτικής Εκπαίδευσης -ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.
- Νικολαΐδου, Ν., & Στεφάνου, Ν. (2024). *Πρόληψη Και Διαχείριση Του Σχολικού Εκφοβισμού Πολιτική Του ΥΠΑΝ*. Λευκωσία: ΥΠΑΝ –Π.Ι.
- Τσιάντης, Ι. (2010). *Δραστηριότητες στην τάξη για την πρόληψη του εκφοβισμού και της βίας μεταξύ των μαθητών*. Αθήνα: Ε.ΨΥ.Π.Ε. Διαθέσιμο στο: https://www.demopaideia.gr/educational_items/ekfovismos-via-sxoleio-2/ και στο <http://epsype.blogspot.gr/2012/02/6.html>
- Olweus, D. (2001). *Bullying at school: tackling the problem*. Retrieved from: http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/434/Bullying_at_school:_tackling_the_problem.html
- Olweus, D. (2005). *Bullying at school: What We Know and What We Can Do*. Oxford: Blackwell. Office of the Special Representative of the Secretary General on Violence against Children (2012). *Tackling Violence in Schools: A global perspective. Bridging the gap between standards and practice*. Retrieved from: <http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/publications/Tackling%20Violence%20in%20Schools%20final.pdf>
- The Children’s Plan (n.d.). *Safe from bullying. Training Resources*. Retrieved from: <http://www.beyondbullying.com/uploads/84a37a90144e5f390326541.pdf>
- Χηνάς, Π., & Χρυσafίδης, Κ. (2000). *Επιθετικότητα στο σχολείο*. ΥΠΕΠΘ-ΠΙ.

Εκπαιδευτικό υλικό για την πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού (ενδεικτικά)

- **Stop bullying:** Υλικό για Εκπ/κούς, Μαθητές, Γονείς. Διαθέσιμο στο: <https://stop-bullying.sch.gr/>
- **Ε.ΨΥ.Π.Ε. _Τσιάντης, Ι. (2010).** Δραστηριότητες στην τάξη για την πρόληψη του εκφοβισμού και της βίας μεταξύ των μαθητών. Διαθέσιμο στο: https://www.demopaideia.gr/educational_items/ekfovismos-via-sxoleio-2/ Διαθέσιμο και στο ιστολόγιο: <http://epsype.blogspot.gr/2012/02/6.html> (το ιστολόγιο περιλαμβάνει βιβλία, βίντεο, τηλεοπτικές εκπομπές κ.ά.)
- **BESTRONG (κατά cyberbullying)** (το πρόγραμμα εφαρμόζει τη μέθοδο εκπαίδευσης των συνομηλίκων (peer-to-peer). Διαθέσιμο στο: <https://youth-life.gr/el/be-strong-online>
- **Ευρωπαϊκή Επιτροπή_SELMA_Hacking Hate** (11-16 ετών, κατά της ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο). SELMA Toolkit Διαθέσιμο στο: <https://hackinghate.eu/>
- **Ευρωπαϊκό Συμβούλιο-Αντιγόνη: Ανθρώπινα δικαιώματα και αποδοχή διαφορετικότητας** (εκπαιδευτικό υλικό). Διαθέσιμο στο: <https://skhc.antigone.gr/category/educational-material-antigone-gr/antigone-hr-gr/>
- **Ευρωπαϊκό Συμβούλιο-Αντιγόνη: Αντισιγανισμός και δικαιώματα** (εκπαιδευτικό υλικό). Διαθέσιμο στο: <https://skhc.antigone.gr/%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%b9%cf%84%cf%83%ce%b9%ce%b3%ce%b3%ce%b1%ce%bd%ce%b9%cf%83%ce%bc%cf%8c%cf%82-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%b1%ce%b9%cf%8e%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1/>
- **Ευρωπαϊκό Συμβούλιο-Αντιγόνη:** Εκπαιδευτικό υλικό από ευρωπαϊκούς και άλλους φορείς που σχετίζεται με τη δημοκρατική εκπαίδευση και την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα. Διαθέσιμο στο: <https://skhc.antigone.gr/%ce%ac%ce%bb%ce%bb%ce%bf-%ce%b5%ce%ba%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%b5%cf%85%cf%84%ce%b9%ce%ba%cf%8c-%cf%85%ce%bb%ce%b9%ce%ba%cf%8c/>

Εκπαιδευτικό υλικό για την πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού (ενδεικτικά)

- **«Live Without Bullying»** [Η τάξη μου χωρίς εκφοβισμό](#). Εισαγωγή Εκπαίδευσης Εκπ/κών Π/βάθμιας και Δ/βάθμιας Εκπαίδευσης. Διαδικτυακό πρόγραμμα εγκεκριμένο από το Ι.Ε.Π.
- [Σχολικός εκφοβισμός: Βασικές συμβουλές για γονείς](#). Διαδικτυακό πρόγραμμα εγκεκριμένο από το Ι.Ε.Π.
- **Χαμόγελο του Παιδιού** [Πρόγραμμα «Pr.E.P.E.I.»](#): στόχος η ευαισθητοποίηση μαθητών/τριών Δημοτικών και Γυμνασίων γύρω από την ενδοσχολική βία και εκφοβισμό. Περιλαμβάνει σειρά από βίντεο που παρουσιάζουν τους ήρωες του Θεάτρου Σκιών να συμμετέχουν σε διαφορετικά σενάρια όπου λαμβάνουν χώρα επεισόδια εκφοβισμού.
- [Διαδραστικό Εκπαιδευτικό Εργαλείο για την Αντιμετώπιση της Ενδοσχολικής Βίας και του Εκφοβισμού](#): cross media εκπαιδευτικό εργαλείο με στόχο να αφυπνίσουν συναισθηματικά τους/τις μαθητές/τριες αναφορικά με το παιδί που εκφοβίζει, με το παιδί που εκφοβίζεται και με το παιδί που παρατηρεί.
- **Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες** https://www.unhcr.org/gr/ekpaideutiko_yliko
- [Συμβίωση: Σχέδιο Δράσης για την προώθηση της ανεκτικότητας και την πρόληψη του ρατσισμού στο σχολείο](#)
- [Περάσματα: Ένα παιχνίδι ευαισθητοποίησης για τη ζωή των προσφύγων](#)
- **World Health Organization (2019)**. *School-based violence prevention: A practical handbook*. Διαθέσιμο στο: <https://www.who.int/publications/i/item/school-based-violence-prevention-a-practical-handbook>